

УДК 378.011.3-051:373.3

*Неля Самойленко,  
кандидат історичних наук,  
старший викладач кафедри педагогіки  
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний  
університет імені Григорія Сковороди»  
(м. Переяслав-Хмельницький, Україна)*

## **КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА**

*У статті розглянуто основні підходи вчених до визначення сутності та структури комунікативної компетентності; уточнено зміст поняття «комунікативна компетентність учителя початкової школи». Охарактеризовано структурні компоненти комунікативної компетентності вчителя початкової школи: мовну, мовленнєву та соціолінгвістичну компетенції. Мовну компетенцію визначено як певну систему знань про українську мову, як складне соціокультурне явище. Доведено, що мовленнєва компетенція майбутнього вчителя початкової школи охоплює знання про точність, влучність, правильність використання мовних засобів, про особливості використання мовних засобів залежно від типу, стилю мовлення. Обґрунтовано, що соціолінгвістична компетенція є інтегративним утворенням, оскільки акумулює знання та вміння необхідні для соціального аспекту використання мови.*

**Ключові слова:** компетентність, компетенція, комунікативна компетентність, мовна компетенція, мовленнєва компетенція, соціолінгвістична компетенція, майбутній учитель початкової школи.

*В статье рассмотрены основные подходы ученых к определению сущности и структуры коммуникативной компетентности; уточнено содержание понятия «коммуникативная компетентность учителя начальной школы». Охарактеризованы структурные компоненты коммуникативной компетентности учителя начальной школы: языковую, речевую и социолингвистические компетенции. Языковую компетенцию определено как некую систему знаний об украинском языке, как сложное социокультурное явление. Доказано, что речевая компетенция будущего учителя начальной школы охватывает знания о точности, правильности использования языковых средств, об особенностях использования языковых средств в зависимости от типа, стиля речи. Обосновано, что социолингвистическая компетенция является интегративным образованием, поскольку аккумулирует знания и умения необходимые для социального аспекта использования языка.*

**Ключевые слова:** компетентность, компетенция, коммуникативная компетентность, языковая компетенция, речевая компетенция, социолингвистическая компетенция, будущий учитель начальной школы.

*This article deals with the main approaches of the scientists for the determination of the gist and structure of the communicative competence. The author specified the meaning of the term «communicative competence of a primary school teacher». The structure elements of the communicative competence of the primary school teacher are analyzed; these are linguistic, speaking and sociolinguistic competences. Linguistic competence is determined as a certain system of Ukrainian language knowledge as a complex sociocultural phenomenon and formed on this basis of the linguistic skills, such as phonetic, orthoepy, morphological, lexical and syntactical.*

*The article provides an overview the verbal and non-verbal levels of the communicative competence. The background of the linguistic competence future teachers of primary school includes the knowledge of precision, adequacy and correctness of applying the linguistic means. The second is the knowledge of the peculiarities of linguistic means usage depending on the type, style of the language; the knowledge of the usage of the expressive means of the language; the knowledge of the peculiarities of verbal and written texts, their dialogical and monologue forms.*

*The sociolinguistic competence is a complex term, because it combines the knowledge and skills, which are necessary for the social aspect of the language usage and this term defined by the social stratification dynamics, the cultural vector of the society and the positive social motivation are analyzed.*

*The author more accurately defined that the communicative competence is as linguistic as pedagogical term, because it combines the knowledge, abilities and skills, which can in the most precise way reflect the diversity of the communicative competence. The communicative competence of future primary school teachers includes the knowledge, abilities and skills are defined. The knowledge is gained during the professional training; developed linguistic skills, expressed the pedagogical level and professional experience of the teacher. The communicative competence of the primary school teacher is the system of the internal resources of the effective solving the professional tasks are determined, such as: levels of speaking, roles, stereotypes, knowledge, abilities and skills, which are connected in the certain way to the individuality.*

**Key words:** a competence, a communicative competence, a linguistic competence, a sociolinguistic competence, a future teacher of a primary school.

**Постановка проблеми.** У Законі України «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті визначено вимоги до професійної компетентності вчителя. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. наголошується, що «сучасний ринок праці вимагає від випускника не лише глибоких теоретичних знань,

а і здатності самостійно застосовувати їх у нестандартних, постійно змінюваних життєвих ситуаціях, переходу від суспільства знань до суспільства життєво компетентних громадян». Реформування системи вищої професійної освіти вимагає вдосконалення фахової підготовки педагогічних кадрів, зокрема комунікативної, яка є підґрунтям педагогічної майстерності вчителя, обов'язковою умовою їх професійної компетентності.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** У педагогічній науці накопичено значний досвід підготовки майбутнього вчителя до комунікативної діяльності. Зокрема, сутність педагогічної взаємодії розглядали І. Бех, А. Бойко, А. Бодальов, С. Гончаренко, В. Кан-Калик, В. Сухомлинський, О. Федій та ін., поняття і сутність педагогічної комунікації вивчали Н. Бутенко, О. Жирун, М. Заброцький, С. Левченко та ін., структуру комунікативної компетентності майбутнього вчителя досліджували Н. Бібік, Н. Волкова, Ю. Вторнікова, С. Петрушин, О. Савченко та ін., формуванню комунікативної культури вчителя присвячені роботи Н. Гез, Т. Голанд, Т. Гоффманн, М. Лазарева та ін., технології розвитку комунікативних умінь вчителя та їхні структурні компоненти окреслювали А. Дубаков, Г. Бушуєва, А. Капська, О. Мерзлякова, Д. Хумест та ін. Слід зазначити, що вченими досліджувалися лише окремі, хоч і вагомі аспекти зазначеної проблеми: теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної комунікації (Н. Волкова); формування комунікативної культури майбутніх учителів (Л. Аухадєєва, О. Гаврилюк, В. Садова); формування комунікативних умінь і навичок майбутніх учителів математики (І. Османова), початкової школи (Є. Овсяннікова, Т. Федоренко), студентів гуманітарних спеціальностей (О. Романова); педагогічні умови розвитку комунікативної компетентності майбутнього вчителя (Є. Прозорова); формування комунікативної компетентності магістрів педагогічних спеціальностей (К. Касярум), майбутнього вчителя-бакалавра (М. Баяні), студента й учня (А. Дубаков, Є. Заятдінова) тощо.

**Виділення невирішених раніше частин проблеми.** Аналізуючи сучасну теорію та практику, можна стверджувати, що недостатньо вивчено і розроблено теоретичні засади формування у майбутніх учителів початкової школи комунікативної компетентності. Отже, існує нагальна потреба опрацювання і поширення результатів наукових розвідок учених за цим напрямом.

**Мета статті** – здійснити науковий аналіз сутності та структури комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у психолого-педагогічній літературі.

**Постановка завдання** – обґрунтувати підходи вчених до визначення сутності та структури комунікативної компетентності; визначити структурні компоненти комунікативної компетентності вчителя початкової школи.

**Виклад основного матеріалу.** Зміни у системі освіти України спрямовані на побудову нового якісного процесу здобуття педагогічної

освіти, які допоможуть сформувати вчителя нового типу, готового до професійної самореалізації не тільки з традиційної позиції вчителя, але і в значно ширшій системі «людина-суспільство-людина». Основна мета професійно-педагогічної освіти – підготовка кваліфікованого вчителя, компетентного, готового до постійного професійного зростання. Професійна компетентність – це і характеристика професійної підготовки, і характеристика професійної освіченості людини. Важливим складником професійної компетентності є комунікативна компетентність як складова загальної професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя. Формування сучасної парадигми педагогіки та освіти має бути сконцентрована в напрямку таких понять як «свобода», «гуманізм», «особистісна орієнтованість», «суб'єкт-суб'єктний підхід», «співробітництво», «педагогічна взаємодія», «толерантність» тощо, які є поняттями комунікативної сфери.

Комунікація в педагогіці зводиться здебільшого до технологічного, інформаційного, мовленнєвого аспекту означення спілкування як суто технологічного засобу передачі інформації. Комунікація (від лат. *communis* – робити спільним: ділитися, наділяти, обмінюватися, радитися, повідомляти, спілкуватися, приєднувати, зв'язувати, з'єднувати, брати участь) – це процес та стан взаємодії людини з внутрішнім і зовнішнім світами, на основі яких «Я» усвідомлює себе, відкриває та актуалізує свою онтологічну, аксіологічну основу через знаходження й визначення себе в людях, природі, суспільстві, культурі, космосі, божестві, тексті, комп'ютері тощо. Найчастіше категорія «комунікація» ототожнюється з категорією «спілкування». У педагогічному словнику С. Гончаренка поняття комунікації сформульоване як «риса особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми, товариськість. Формується в процесі життя й діяльності людини в соціальній групі».

У професійній діяльності вчитель виступає активним суб'єктом спілкування: передає та приймає інформацію від учнів, колег і батьків, установлює контакти з ними, будує взаємовідносини на основі діалогу, розуміє і сприймає внутрішній світ дитини, прагне до максимальної реалізації здібностей кожного учня та забезпечення його емоційного комфорту в освітньому процесі.

Професійна компетентність учителя – це динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність учителя успішно здійснювати професійну діяльність. Важливим складником професійної компетентності вчителя є комунікативна компетентність, а одним із першочергових завдань вищої педагогічної освіти – формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності вчителя, оскільки вона виступає духовно-моральним чинником і науковим змістом освітнього процесу, де знання вчителя, гуманність, душевна щедрість, бажання зрозуміти і допомогти учню відіграють головну роль.

Дослідженню проблеми професійно-педагогічної комунікації та формуванню професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя присвячені численні праці науковців, у яких тим чи тим чином розглянуті його ключові методологічні аспекти. Одними з перших у дослідженні педагогічного спілкування почали вивчатися процеси сприймання та розуміння у системі «вчитель–учень» О. Бодальовим, А. Бойко, В. Куніциною та ін. Важливим джерелом цікавих ідей і методів дослідження, фактів та матеріалів є роботи з проблем педагогічного такту В. Кан-Калик, Н. Кузьміна, О. Леонтьєва, І. Синиці, М. Страхова та ін.; закономірності формування в учителя комунікативних навичок та умінь, розвиток комунікативної компетентності у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя вивчали Н. Волкова, Ю. Вторнікова, К. Касярум.

У контексті уточнення сутності поняття «комунікативна компетентність» розглядаються такі тлумачення: комунікативна компетентність – уміння встановлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми (Г. Данченко, Ю. Жуков, С. Козак, С. Макаренко, Л. Петровська, П. Растенніков, Ю. Рись, В. Степанов, В. Ступницький); володіння сукупністю мовних та мовленнєвих умінь (Є. Головаха, Т. Ладженська, Є. Мелібруд, Н. Паніна, Р. Парошина, М. Станкін); знання норм і правил спілкування (Т. Іванова, А. Козлов). О. Аршавська, М. Вятютнев, Д. Ізаренков, С. Савіньон, О. Скворцова та інші розглядають окреслену дефініцію через поняття «здатності», тобто як здатність використовувати мову в різних сферах спілкування [5; 8]. М. Вятютнев виокремлює такі складові комунікативної компетентності: розумові здібності особистості та мовленнєву діяльність. Учений розуміє комунікативну компетентність як здатність використовувати мову творчо, цілеспрямовано, нормативно, у взаємодії зі співрозмовником. О. Скворцова підкреслює, що у тлумаченні поняття «комунікативна компетентність» передбачається така ознака як наявність здібностей до педагогічної комунікації [4]. Таким чином, за цим підходом розвиток комунікативної компетентності вчителя початкової школи залежить від його здібностей.

За іншим підходом (Н. Гез, О. Казарцева, О. Краєвська, Г. Рурік, Ю. Федоренко, Д. Хаймс та інші) вчені трактують цей термін шляхом зіставлення його з поняттями «знання, уміння та навички». Так, Н. Гез висловлює думку, що комунікативна компетентність охоплює знання про мову, навички та вміння застосовувати їх у мові в різних ситуаціях спілкування [2; 6; 7]. Вчені О. Казарцева та Ю. Федоренко виокремлюють знання, уміння та навички, необхідні для розуміння чужих та породження власних продуктів мовленнєвої діяльності, адекватних цілям, сферам і ситуаціям спілкування [6].

Дослідник Г. Рурік зазначає, що володіння певною системою вмінь і навичок міжособистісного спілкування, адекватних ситуації спілкування і достатніх для досягнення поставленої суб'єктом комунікативної мети є комунікативною компетентністю [3, с. 344–380]. Таким чином, науковці

вважають, що комунікативна компетентність є явищем як лінгвістичним, так і педагогічним, оскільки вона співвідноситься із знаннями, вміннями та навичками, які найбільш точно віддзеркалюють багатогранність комунікативної компетентності, її важливу роль у формуванні особистості.

Отже, узагальнюючи вище викладене, можемо стверджувати, що комунікативна компетентність майбутніх учителів початкової школи охоплює знання, вміння і навички, які формуються у процесі фахової підготовки.

У психолого-педагогічній літературі існують також різні підходи до визначення структурних елементів комунікативної компетентності. З точки зору практичного використання найбільший інтерес викликає комунікативна компетентність учителя початкової школи як основа ефективної організації навчально-виховного процесу, тому доцільно визначити та проаналізувати її компонентний склад. На думку, М. Вятютнева вона складається із знань граматики, лексики, правил спілкування, етикетних формул, мовленнєвих засобів. Однак Н. Гез вважає, що важливим є також такий компонент, як уміння співвідносити мовні засоби із завданнями, умовами спілкування і розуміння стосунків між комунікантами. Науковець О. Аршавська вважає її основними структурними компонентами мовну і соціальну компетенції, які входять до структури будь-якої діяльності. Дещо іншу структуру представляє Ю. Федоренко, яка виділила наступні компетенції, а саме: мовну (лексичні, граматичні, фонетичні й орфографічні знання), мовленнєву (охоплює вміння аудіювання, читання, письма та мовленнєві вміння), лексичну (знання лексики і мовленнєві лексичні навички), граматичну (знання граматики і мовленнєві граматичні навички), фонетичну (фонетичні знання, мовленнєво-слухо-вимовні навички), соціокультурну (стосується країнознавства та лінгвокраїнознавства) та компетенцію, що стосується процесу говоріння [6, с. 63–65].

Згідно з поглядами С. Савіньон, структуру комунікативної компетентності утворюють такі компетенції, як: граматична (граматичний рівень речення), соціолінгвістична (розуміння соціального контексту, в якому використовується мова), дискурсивна (вміння продукувати текст) і стратегічна (компенсація часткових знань, умінь та навичок). Особливу увагу дослідниця акцентує на останній, що має компенсувати часткові знання мови у процесі професійної діяльності [8, с. 129–134].

Погляди зарубіжних учених дещо відрізняються. Б. Шпітсберг та У. Купа виокремили три такі компоненти комунікативної компетентності, а саме: мотивація, знання (процесуальні знання про те, яку стратегію поведінки обрати у конкретній ситуації), навички (використовувані типи поведінки), тобто це взаємозалежність когнітивного, поведінкового та афективного компонентів у певних мовленнєвих актах. Інші дослідники вважають, що комунікативна компетентність охоплює знання, навички, чутливість (здатність до уваги і поваги), зобов'язання (прагнення уникати помилок і знаходити ефективні шляхи взаємодії у процесі самоосвіти та самовдосконалення). Однак учені зосереджують увагу на тому, що рівень

володіння комунікативною компетентністю залежить від контексту, в якому відбувається взаємодія [10].

Д. Ізаренков вважає, що більшість учених описують компетенції як самодостатні явища, незважаючи на те, що мають виявити компоненти, базисні складові комунікативної компетентності. Науковець запропонував три компетенції, які складають її модель, а саме: мовну (вміння будувати граматично правильні й усвідомлені висловлювання), предметну (відповідає за зміст висловлювання і забезпечує одержання знань про той фрагмент світу, який є предметом мовлення) і прагматичну (здатність використовувати висловлювання в певних мовленнєвих актах, співвідносячи їх із умовами спілкування).

Проаналізувавши основні підходи вчених до визначення структури комунікативної компетентності, схилиємось до думки науковців, які вважають основними структурними компонентами комунікативної компетентності мовну, мовленнєву та соціолінгвістичну компетенції. Зупинимось детальніше на їх характеристичі. Мовна компетенція визначається як певна система знань про українську мову як складне соціокультурне явище і сформовані на цій основі мовні вміння, а саме: фонетичні, орфоепічні, морфемні, лексичні, синтаксичні. До її основних характеристик відносимо мовленнєві задатки, знання мови, реалізацію мови у мовленні. Загальновідомо, що передача будь-якої інформації можлива лише за допомогою знаків та знакових систем. Розрізняють вербальну і невербальну комунікації, що використовують різноманітні знакові системи. Відповідно до цього можна виділити вербальний і невербальний рівень комунікативної складової компетентності в спілкуванні. Вербальна комунікація застосовує як знакову систему людську вимову, природну звукову мову, тобто систему фонетичних звуків, що охоплює два принципи: лексичний та синтаксичний.

Мовленнєва компетенція охоплює певні знання про точність, влучність, адекватність, правильність використання мовних засобів, знання про особливості використання мовних засобів залежно від типу, стилю мовлення, знання особливостей використання зображувально-виражальних засобів мови, про особливості усного й писемного мовлення, його діалогічну та монологічну форми та є одним із компонентів професійної готовності, реалізації професійного потенціалу майбутнього вчителя початкової школи. Розвинені мовленнєві вміння, за твердженням учених, є показником педагогічної культури і педагогічної майстерності вчителя. Звичайно, формування професійно значущих мовленнєвих умінь, комунікативної культури відбувається під впливом психофізіологічних, соціокультурних і педагогічних чинників, які сприяють засвоєнню студентами знань про мовленнєву культуру і можливості її застосування відповідно до потреби, особливостей та мети організації педагогічного процесу.

Соціолінгвістична компетенція є інтегративним утворенням, оскільки акумулює знання та вміння необхідні для соціального аспекту

використання мови (правил ввічливості, норм, що регулюють стосунки між поколіннями, статями, класами, соціальними групами) визначається динамікою соціальної стратифікації суспільства, культурною орієнтацією його громадян; позитивною соціальною мотивацією людини тощо. Все це загалом характеризує відносну стабільність, традиційність і посилює збереження культурологічної лінії у процесі формування професійних мовленнєвих умінь.

**Висновки.** Таким чином, на основі здійсненого аналізу можна зробити висновок, що комунікативна компетентність учителя початкової школи – це система внутрішніх ресурсів ефективного вирішення фахових завдань, а саме: позицій спілкування, ролей, стереотипів, установок, знань, умінь, навичок, яка певним чином пов'язана з цілісністю особистості. Визначені її компоненти не протиставляються один одному, оскільки відображають багатозначність та складність дефініції, що розглядається, а допомагають більш повному її розумінню й тлумаченню. З огляду на це рівень компетентності педагога визначається як показник того, наскільки успішно він виконує ті чи інші види діяльності, включаючи і здатність до досягнення ефективних результатів у навчально-виховному процесі, самоосвіті, самовихованні. Тому на сучасному етапі розвитку освіти важливим є сформованість комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкової школи як необхідної умови формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку.

**Перспективою подальших розвідок** може бути дослідження комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкової школи з урахуванням зарубіжного досвіду.

### **Література**

1. Коммуникативная компетентность. Стратегии, тактики, виды общения. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://pro-psichology.ru/socialnop\\_sixologicheskie-fenomeny/133-kommunirativnaya-kompetentnost-strategii-taktiki.html](http://pro-psichology.ru/socialnop_sixologicheskie-fenomeny/133-kommunirativnaya-kompetentnost-strategii-taktiki.html).
2. Мартиненко С. Діагностична діяльність майбутнього вчителя початкових класів : теорія і практика : [монографія] / Мартиненко С. – К. : КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2008. – 434 с.
3. Рурік Г. Комунікативна компетентність як складова професійної майстерності учителя та засіб побудови гуманних взаємин між учасниками навчально-виховного процесу / Г. Рурік // Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах вищого навчального закладу. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – С. 344–380.
4. Савченко О. Дидактика початкової школи : підручник [для студентів педагогічних факультетів] / Савченко О. – К. : Абрис, 1997. – 416 с.
5. Скворцова А. Комунікативний компонент професійної компетентності вчителя математики [Електронний ресурс] / А. Скворцова. – Режим доступу : [http : www.nbu.gov.ua/portal/Soc\\_Gum/Npd/2010\\_2/Scvorcov.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npd/2010_2/Scvorcov.pdf).

6. Федоренко Ю. Комунікативна компетенція як найважливіший елемент успішного спілкування / Ю. Федоренко // Рідна школа. – 2002. – № 1. – С. 63–65.

7. Communication competence defined! Dr Lane's Perspective [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uky.edu/~drlane/captone/commcomp.htm>.

8. Savignon S. Evolution of Communicative Competence The ACTFL Provisional Proficiency Guidelines / S. Savignon // The Modern Language Journal. – 1995. – Vol. 95. – P. 129–134.

### **References**

1. Kommunikativnaja kompetentnost'. Strategii, taktiki, vidy obshhenija. [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa : [http://pro-psichology.ru/socialnop\\_sixologicheskie-fenomeny/133-kommunikativnaya-kompetentnost-strategii-taktiki.html](http://pro-psichology.ru/socialnop_sixologicheskie-fenomeny/133-kommunikativnaya-kompetentnost-strategii-taktiki.html).

2. Martynenko S. Diahnostychna diialnist maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv : teoriia i praktyka : [monohrafiia] / Martynenko S. – K. : KMPU imeni B.D. Hrinchenka, 2008. – 434 s.

3. Rurik H. Komunikatyvna kompetentnist yak skladova profesiinoi maisternosti uchytelia ta zasib pobudovy humannykh vzaiemyn mizh uchasykamy navchalno-vykhovnoho protsesu / H. Rurik // Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia v umovakh vyshchoho navchalnoho zakladu. – K. : Vydavnychi «Slovo», 2011. – S. 344–380.

4. Savchenko O. Dydaktyka pochatkovoї shkoly : pidruchnyk [dlia studentiv pedahohichnykh fakultetiv] / Savchenko O. – K. : Abrys, 1997. – 416 s.

5. Skvortsova A. Komunikatyvnyi komponent profesiinoi kompetentnosti vchytelia matematyky [Elektronnyj resurs] / A. Skvortsova. – Rezhym dostupu : [http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc\\_Gum/Npd/2010\\_2/Scvorcov.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npd/2010_2/Scvorcov.pdf).

6. Fedorenko Iu. Komunikatyvna kompetentsiia yak naivazhlyvishyi uspishnoho spilkuvannia / Iu. Fedorenko // Ridna shkola. – 2002. – № 1. – S. 63–65.

7. Communication competence defined! Dr Lane's Perspective [Jelektronnyj resurs]. – Rezhym dostupa : <http://www.uky.edu/~drlane/captone/commcomp.htm>.

8. Savignon S. Evolution of Communicative Competence The ACTFL Provisional Proficiency Guidelines / S. Savignon // The Modern Language Journal. – 1995. – Vol. 95. – P. 129–134.

*Статтю рекомендовано до друку  
кандидатом педагогічних наук, доцентом кафедри педагогіки  
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет  
імені Григорія Сковороди»  
Багно Юлією Миколаївною*

*Стаття надійшла до редакції 20 грудня 2016 року*